

Docentenhandleiding

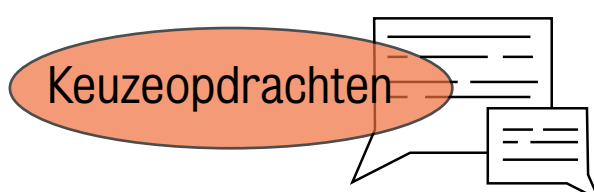
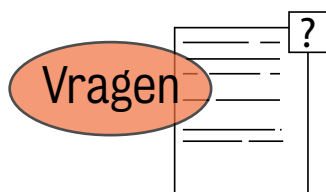
- Leeftijd: 10-12 jaar
- Geschikt voor: bovenbouw basisonderwijs
- Tijd: circa 60 minute
- Vakgebied en kerndoelen: oriëntatie op jezelf en de wereld, Nederlands en kunstzinnige oriëntatie.
- Kernbegrippen: rouw, verlies, identiteit, angst, leven en dood.

Wolkenzusje

Kess gaat binnenkort naar de middelbare school. Zal ze daar over haar zus Bo vertellen, die stierf toen Kess vier was? Of wil ze haar, in gedachten, voor zichzelf houden? Kess praat sowieso niet graag over dingen die met Bo te maken hebben, behalve met een hele goeie vriend of vriendin. Ze wil niet dat zij medelijden met haar hebben; ze wil onafhankelijk van haar zus beschouwd worden en haar eigen verhaal creëren. Een film over rouw, identiteit en de impact van verlies op jonge leeftijd.

Opbouw les

Deze les bestaat uit (optionele) vragen voorafgaand aan de documentaire Wolkenzusje en het bekijken van Wolkenzusje (15:50 minuten). Na de film kunnen de leerlingen aan de slag met de verdiepingsvragen over de vorm en/of over de inhoud van de film. Kies als docent of je beide elementen wilt bespreken of een van de twee. De leerlingen kunnen hun antwoorden eventueel op het [leerlingenwerkblad](#) invullen. Deze vragen kunnen vervolgens individueel, in groepjes of klassikaal worden behandeld. Tevens kan er een creatieve opdracht naar keuze worden uitgevoerd.

Opgelet: Mogelijk zit er in je klas een kind die een familielid heeft verloren. Deze documentaire en lesbrief kan helpen dit onderwerp bespreekbaar te maken. Het is goed om je te realiseren dat deze documentaire emotionele reacties kan oproepen. Tevens kan dit materiaal ingezet worden om deze leerling bij te staan en hoe je er als klasgenoten op kunt reageren.

Over de maakster

De maakster van Wolkenzusje is Sara Kolster. Vier jaar volgde filmmaakster Sara Kolster de toen tienjarige Kess. Net zoals de regisseur heeft Kess haar zus verloren. “Wat voor mij belangrijk is, is dat mensen zich realiseren dat de dood bij het leven hoort en dat ik het bespreekbaar kan maken. Er zou geen taboe op moeten rusten, je zou er altijd naar moeten kunnen vragen.”

Bekijk hier een interview met Sara Kolster: www.human.nl/lees/2019/interview-sara-kolster

Vragen voor de video

10 min

Het is handig als de leerlingen een duidelijk beeld hebben over wat een documentaire precies is, voordat ze Wolkenzusje gaan kijken. Geef de leerlingen de volgende opdracht en bespreek deze vervolgens.

- 1) Je gaat naar fragmenten van de documentaire Wolkenzusje kijken. Wat is een documentaire?
- 2) In Wolkenzusje wordt onder andere gebruik gemaakt van animatie. Wat is een animatie?
- 3) Lees de beschrijving van Wolkenzusje. Hierin lees je in het kort waar de film over gaat:

Kess gaat binnenkort naar de middelbare school. Zal ze daar over haar zus Bo vertellen, die stierf toen Kess vier was? Of wil ze haar, in gedachten, voor zichzelf houden? Kess praat sowieso niet graag over dingen die met Bo te maken hebben, behalve met een hele goeie vriend of vriendin. Ze wil niet dat zij medelijden met haar hebben; ze wil onafhankelijk van haar zus beschouwd worden en haar eigen verhaal creëren. Een film over rouw, identiteit en de impact van verlies op jonge leeftijd.

Nu je de onderwerpen van de film weet, kan je misschien vertellen waarom de maakster ervoor heeft gekozen om animaties te gebruiken. Schrijf je ideeën op.

- 4) Als je nu een pot met geld zou krijgen en je een documentaire mocht gaan maken over iets wat je heel erg interessant vindt. Wat zou je dan kiezen? Waarom?

Antwoorden en toelichting

Documentaire: Een documentaire is een film waarin het verhaal dat wordt verteld echt is gebeurd. In bijvoorbeeld soaps zoals GTST of tekenfilms is dit niet zo. Deze programma's zijn gefantaseerd en gespeeld of getekend maar meestal niet echt gebeurd. Documentaires vertellen echte verhalen. De mensen die je in een documentaire ziet, zijn dan ook geen acteurs die een rol spelen. Het zijn echte mensen die zichzelf zijn. Toch geeft de filmmaker zijn/haar eigen kleur aan het verhaal, waardoor het nooit als objectief kan worden beschouwd.

Animatie: Het tot leven brengen van getekende figuren in een film (bron: Van Dale). Door stilstaande (digitaal) getekende beelden na elkaar af te spelen, lijken ze in beweging te komen. Dit komt omdat een beeld dat je ziet nog even op je netvlies achterblijft. Als daar snel een ander beeld achteraan wordt geplakt, sluit deze aan op het vorige beeld en plakken je hersenen ze als het ware aan elkaar vast. Eigenlijk is animatie dus een illusie van beweging. Het kost erg veel tijd om een animatiefilm te maken. Voor één seconde bewegend beeld zijn maar liefst 24 plaatjes nodig. De Amerikaan Walt Disney (1901-1966) is de grootste filmproducent van animatiefilms. Tot 2009 werden er in de Disney Studio's nog getekende animaties gemaakt, hierna is men overgegaan naar digitaal getekende animaties.

Vragen over de vorm (na de video)

15 min

1) Kijk naar je antwoord bij vraag 2 “voor de film”. Nu je de documentaire hebt gezien, denk je dat je ideeën die je had over de animatie klopten? Waarom wel/niet?

2) Voordat de maakster van de film, Sara Kolster, begon met het maken van Wolkenzusje, had ze al besloten dat de film uit verschillende onderdelen moest bestaan:

- De gesprekken met Kess: dit noemen we *audiofragmenten*;
- De beelden waarin je zit hoe het huidige leven van Kess is: dit zijn *filmopnames*;
- De geanimeerde beelden waarin Kess vooral herinneringen ophaalt aan haar zusje: deze filmstijl noemen we *animatie*;
- De muziekfragmenten en liedjes: dit noemen we het *sounddesign* van de film;
- Bovenstaande onderdelen worden als het ware in elkaar geknipt en geplakt. Dit noemen we *editen* of *monteren*.

2a) Sara boetseert uit deze onderdelen vervolgens de film. Jij maakt vast ook weleens een filmpje op TikTok, YouTube of en ander platform, of je kent kinderen die dit doen. Welke van bovenstaande onderdelen gebruik je dan in je filmpje?

2b) En welk onderdeel (of welke onderdelen) kun of wil je niet gebruiken in je eigen materiaal? Licht je antwoord toe.

3. De documentairemaakster heeft eerst alleen (zonder camera) de gesprekken met Kess gevoerd en opgenomen.

3a) Waarom denk je dat ze voor deze aanpak heeft gekozen?

3b) Noem voor- of nadelen.

4) Luister nog een keer naar het liedje “So Child”. Het lied kan je [hier](#) downloaden. Het liedje wordt gezongen door Liztophe Verhoeven. Ze is singer-songwriter en ongeveer even oud als Kess.

4a) Wat voor gevoel roept de muziek van Liztophe bij je op?

4b) En wat voor invloed heeft de muziek van Liztophe op de beelden die je zag?

De songtekst van “So Child”

*So child, don't cry
Laugh, life is usually great
Just sleep in my arms 'cause
You will not understand this 2x
Believe me, I trust her
She trust me to
But once I heard
She also loves another to
Dop dap do, padapadabadydo 2x
But 1 important thing:*

*Mommy and daddy are ok, right? 4x
Mommy and daddy are ok, right? 4x
So child, don't cry
Laugh, life is usually great
Just sleep in my arms 'cause
You will not understand this
It's to difficult for you and that is fine
We love you to the moon and back,
remember that, my child...*

Antwoorden en toelichting

3) Sara heeft eerst alleen gesprekken met Kess gevoerd, zonder de filmen, zodat ze een vertrouwensband met Kess op kon bouwen en Kess open en vrijuit kon vertellen, zonder dat ze zich bewust was van de camera. Gezien de gevoeligheid van het thema, leek deze aanpak het meest geschikt.

4) Het idee achter het gebruik van de muziek in de film is dat het een atmosfeer moet oproepen die het verhaal ondersteunt. De muziek waarvoor is gekozen, is een beetje dromerig van karakter, zodat er ruimte wordt gecreëerd voor de kijker om de emoties van Kess te interpreteren en hierop te reflecteren.

Vragen over de inhoud (na de video)

15 min

- 1) Wat betekent rouwen?
- 2) Hoe kan je ervoor zorgen dat je een dierbare die is overleden niet vergeet? Hoe zorgt Kess ervoor dat de herinneringen over haar zus Bo blijven bestaan?
- 3) Kess hoopt dat de spullen die ze wegdoet naar haar zus Bo gaan. Wat denk jij dat er met de spullen gebeurt? Waarom denk je dat Kess hoopt dat haar zus de spullen krijgt?
- 4) Wat is verdriet? Op welke momenten ben jij verdrietig? Wat voel je dan?
- 5) Kess twijfelt of ze tegen haar nieuwe klasgenoten van de middelbare school moet vertellen dat ze een zus heeft die is overleden. Wat zou jij Kess aanraden? Hoe zou jij reageren als een klasgenoot dit zou vertellen?
- 6) De maakster heeft zelf ook een zusje verloren toen ze jong was. Ze heeft deze documentaire gemaakt om het taboe rondom het spreken over rouw te verbreken.
  - 6a) Wat is een taboe? Noem een minimaal twee voorbeelden.
  - 6b) Denk je dat de ervaringen van de maakster haar hebben geholpen bij het maken van deze documentaire? Zo ja, waarom? Noem voorbeelden. Zo nee, waarom niet?
  - 6c) Zijn er momenten in de documentaire te noemen, waarin je terug kan zien of kan ervaren dat de maakster zelf met dit onderwerp te maken heeft gehad?

Antwoorden

- 1) Rouwen is het verwerken van een groot verlies.
Goed om hier te benadrukken dat aan rouwen geen einde zit, en dat iedereen het op zijn eigen manier doet. Er is geen goed of fout. Soms kan het zijn dat het een tijdje weg is, maar dan maak je iets mee (bijvoorbeeld: je ziet twee zusjes die met elkaar spelen), waardoor je ineens weer verdrietig wordt. In de documentaire is Kess 14 jaar, maar ze was net vijf toen haar zus doodging. Dat is al best lang geleden, maar toch is ze soms nog steeds ineens verdrietig.

Keuzeopdrachten (na de video)

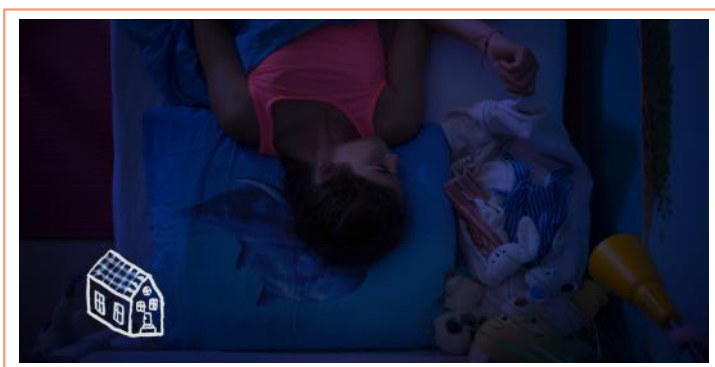
20 min

→ Tekening of collage

Laat de leerlingen een tekening of collage maken naar aanleiding van Wolkenzusje.

Voorbeelden van opdrachten:

- Teken de plek waar je denkt dat de mensen die overleden zijn naartoe gaan
  - Teken hoe verdriet eruitziet
  - *Als je Kess in de documentaire in bed ziet liggen, ligt ze in het oude bed van haar zusje Bo. Kess gaat vaak naar Bo's kamer toe om haar te herinneren, maar soms vindt ze het ook niet zo fijn om daar te zijn.*
- Teken een plattegrond met de plekken in huis waar je je verdrietig voelt en de plekken waar je blij wordt
- *Kess heeft nog een heleboel "herinnerdingen": dingen die haar herinneren aan haar zus.*
- Teken een voorwerp (zoals een knuffel, oud schoentje, tasje, speelgoed) waar jij een fijne of juist een verdrietige herinnering aan hebt.

20 min

→ Klassengesprek

Besprek het thema in de klas. Doe dit aan de hand van gerichte vragen en laat de discussie die ontstaat gaan. Wees geen leider, maar een begeleider. Het is belangrijk om niet te (ver)oordelen en open het gesprek in te gaan. Dit creëert een vertrouwde en veilige sfeer. Het is belangrijk om duidelijk te maken dat het niet uitmaakt wat je zegt. Er zijn geen foute antwoorden en verkeerde vragen. De leerlingen moeten zich op hun gemak voelen binnen de discussie. Daarnaast is het belangrijk dat je je rust bewaart, begrip toont als iemand een ervaring of (psychische) gedachte deelt, ga niet mee in de wanhoop.

Om het gesprek te openen is het fijn voor de leerlingen als je een eigen ervaring deelt, waarin je vertelt dat je soms ook verdrietig wordt als je aan je overleden oma/vader/huisdier denkt. In het klassengesprek kan je voortborduren op de individuele vragen, de tekeningen en de onderstaande voorbeeldvragen:

- Wie heeft er iemand verloren? (bijv. familielid, maar kan ook een huisdier zijn.)¹
- Wat voelde of dacht je toen je het hoorde?
- Wat deed je met die gedachten of gevoelens?
- Wat betekent afscheid nemen? Is afscheid nemen iets definitiefs of kan het ook iets tijdelijks zijn?
- De zus van Kess, Bo, is begraven. Kess vindt het geen fijne plek om naartoe te gaan. Ben jij weleens op een begraafplaats geweest? Wat vond je daar fijn of niet fijn aan?
- Hoe kan je iemand troosten? Wat vind jij zelf fijn als je verdrietig bent?

→ ¹ *Verlies kan je ook anders interpreteren. Verlies kan bijvoorbeeld ook zijn als je verhuisd bent, als je ouders uit elkaar zijn of als je niet meer in het land woont waar je geboren bent.*

Extra verdieping

In de radiodocumentaire [Toen ik vijf was](#), vertelt de regisseur van Wolkenzusje over haar eigen ervaring toen ze vijf was. In de drie bijbehorende animaties vertellen kinderen over hoe het is om hun ouders verdrietig te zien, hoe ze afscheid hebben genomen van hun eigen broertje of zusje en geven ze antwoord op de vraag: wat is dood eigenlijk?

Bekijk de aflevering van [Wat zou jij doen?](#) met Tim. Tim (12) zit in groep 8 en zijn dilemma is of hij op de middelbare school al de eerste dag moet vertellen dat zijn vader is overleden, of dat hij eerst zijn klasgenoten wat beter moet leren kennen. Een panel van twaalf kinderen denkt mee met zijn dilemma en geeft advies.

Bekijk de documentaire [Tien](#) op IDFA's Docschool Online. Jolijn (10) is de enige van het gezin die haar overleden vader Tien niet kan herinneren. Toch mist ze hem elke dag en is ze bang dat anderen hem zullen vergeten.

Bekijk de aflevering van [Dus ik ben jr. dus ik ben wel/niet bang voor de dood](#). Sam vertelt dat hij, sinds zijn oma is overleden, een beetje bang is geworden voor de dood. Hebben de anderen dat ook? En is er leven na de dood? Is het minder erg om dood te gaan als je oud bent?

Bekijk de website www.doodgewoonindeklas.nl met video's en lesmateriaal.

Bekijk de website www.stilgeweest.nl. Op de site vind je de verhalen van jonge nabestaanden. Maar ook links naar films en boeken, naar organisaties waar men hulp biedt en naar lotgenotencontact.

Tot slot

HUMAN is altijd benieuwd naar de manier waarop bovenstaande opdrachten in de klas zijn behandeld. Heb je tips en/of aanvullingen voor ons of voor andere docenten? Dan kan je een mail sturen naar educatie@human.nl. Bedankt!

Credits Wolkenzusje

- Regie: Sara Kolster
- Productie: Simone van Broek, Eline van Wees
- Uitvoerende productie: Anouk Houtman
- Camera: Rogier Timmermans
- Montage: Riekje Ziengs
- Animatie: Sara Kolster, Tonke Koppelaar
- Geluid: Anneloes Pabbruwee, Eric Leek
- Geluiddesign: Mark Glynne
- Muziek: Roald van Oosten
- Eindredactie HUMAN: Willemien van Aalst, Bert Janssens

Behoeftte aan een gesprek? Wil je over dit thema praten?
Dat kan met De Kindertelefoon. Elke dag, gratis en anoniem. Bel 0800-0432 of kom chatten op kindertelefoon.nl. Met De Kindertelefoon kun je over ALLES praten.

→ **Vragen vóór de film**

1) Wat is een documentaire?

---

2) In Wolkenzusje wordt onder andere gebruik gemaakt van animatie. Wat is een animatie?

---

3) Lees eerst waar de documentaire over gaat:

Kess gaat binnenkort naar de middelbare school. Zal ze daar over haar zus Bo vertellen, die stierf toen Kess vier was? Of wil ze haar, in gedachten, voor zichzelf houden? Kess praat sowieso niet graag over dingen die met Bo te maken hebben, behalve met een hele goeie vriendin. Ze wil niet dat zij medelijden met haar hebben; ze wil onafhankelijk van haar zus beschouwd worden en haar eigen verhaal creëren. Een film over rouw, identiteit en de impact van verlies op jonge leeftijd.

Nu je de onderwerpen van de film weet, kan je misschien vertellen waarom de maakster ervoor heeft gekozen om animaties te gebruiken. Schrijf je ideeën op.

---

4) Als je nu een pot met geld zou krijgen en je een documentaire mocht gaan maken over iets wat je heel erg interessant vindt. Wat zou je dan kiezen? Waarom?

→ Vragen na film over de vorm

1) Kijk naar je antwoord bij vraag 2 “voor de film”. Nu je de documentaire hebt gezien, denk je dat je ideeën die je had over de animatie klopten? Waarom wel/niet?

---

2) Voordat de maakster van de film, Sara Kolster, begon met het maken van Wolkenzusje, had ze al besloten dat de film uit verschillende onderdelen moest bestaan:

- De gesprekken met Kess: dit noemen we *audiofragmenten*;
- De beelden waarin je zit hoe het huidige leven van Kess is: dit zijn *filmopnames*;
- De geanimeerde beelden waarin Kess vooral herinneringen ophaalt aan haar zusje: deze filmstijl noemen we *animatie*;
- De muziekfragmenten en liedjes: dit noemen we het *sounddesign* van de film;
- Bovenstaande onderdelen worden als het ware in elkaar geknipt en geplakt. Dit noemen we *editen of monteren*.

2a) Sara boetseert uit deze onderdelen vervolgens de film. Jij maakt vast ook weleens een filmpje op TikTok, YouTube of en ander platform, of je kent kinderen die dit doen. Welke van bovenstaande onderdelen gebruik je dan in je filmpje?

2b) En welk onderdeel (of welke onderdelen) kun of wil je niet gebruiken in je eigen materiaal? Licht je antwoord toe.

---

3) De documentairemaakster heeft eerst alleen (zonder camera) de gesprekken met Kess gevoerd en opgenomen.

3a) Waarom denk je dat ze voor deze aanpak heeft gekozen?

3b) Noem voor- of nadelen.

---

4) Luister nog een keer naar het liedje “So Child”. Het liedje wordt gezongen door Liztophe Verhoeven. Ze is singer-songwriter en ongeveer even oud als Kess.

4a) Wat voor gevoel roept de muziek van Liztophe bij je op?

4b) En wat voor invloed heeft de muziek van Liztophe op de beelden die je zag?

→ Vragen na film over de inhoud

1) Wat betekent rouwen?

---

2) Hoe kan je ervoor zorgen dat je een dierbare die is overleden niet vergeet? Hoe zorgt Kess ervoor dat de herinneringen over haar zus Bo blijven bestaan?

---

3) Kess hoopt dat de spullen die ze wegdoet naar haar zus Bo gaan. Wat denk jij dat er met de spullen gebeurt? Waarom denk je dat Kess hoopt dat haar zus de spullen krijgt?

---

4) Wat is verdriet? Op welke momenten ben jij verdrietig? Wat voel je dan?

---

5) Kess twijfelt of ze tegen haar nieuwe klasgenoten van de middelbare school moet vertellen dat ze een zus heeft die is overleden. Wat zou jij Kess aanraden? Hoe zou jij reageren als een klasgenoot dit zou vertellen?

---

6) De maakster heeft zelf ook een zusje verloren toen ze jong was. Ze heeft deze documentaire gemaakt om het taboe rondom het spreken over rouw te verbreken.

6a) Wat is een taboe? Noem een minimaal twee voorbeelden.

6b) Denk je dat de ervaringen van de maakster haar hebben geholpen bij het maken van deze documentaire? Zo ja, waarom? Noem voorbeelden. Zo nee, waarom niet?

6c) Zijn er momenten in de documentaire te noemen, waarin je terug kan zien of kan ervaren dat de maakster zelf met dit onderwerp te maken heeft gehad?
